

YERLİ ÖZÜNÜİDARƏ PRİNİPLƏRİNİN TƏSNİFLƏŞDİRİLMƏSİNİN KONSTITUSION-HÜQUQİ ŞƏRTLƏRİ

Açar sözlər: bələdiyyə, özünüidarə, hüquq, prinsip, təsnifləşdirmə, meyar, tənzimətmə, qanuna uyğunluq.

Keywords: municipality, self-government, law, principle, classification, criterion, regulation, legality.

Anahtar kelimələr: belediye, özyönetim, hukuk, ilke, sınıflandırma, kriter, düzenleme, kanunilik.

Müasir siyasi-hüquqi doktrində hüququn prinsipləri müəyyən bir sistem təşkil edir və yerli özünüidarənin prinsipləri də həmin sistemin təzahürü kimi xarakterizə edilməlidir. Bu baxımdan hər hansı bir hadisənin prinsiplərinin sistemdən kənar tədqiq olunması elmi idrak prosesində məhdud mülahizələrə səbəb olur. Odur ki, yerli özünüidarənin prinsipləri hüququn prinsipləri sisteminin tərkib elementi kimi xarakterizə edilməlidir.

Hüquqi kontekstdə yerli özünüidarə sisteminin prinsiplərini müxtəlif meyarlar əsasında təsnifləşdirmək olar:

I. Azərbaycan Respublikasının və digər demokratik dövlətlərin konstitusiyaları üçün xarakterik olan prinsiplər:

1) mənəvi-hüquqi prinsiplər: ədalətlik, azadlıq, bərabərlik, təhlükəsizlik, aşkarlıq, humanizm, tolerantlıq, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslərin sosial müdafiəsi, şəxsi və ictimai maraqların uzlaşması, hüquq münasibətləri subyektlərinin sosial faydalı fəallığının həvəsləndirilməsi;

2) siyasi-hüquqi prinsiplər: xalq hakimiyyəti, özünüidarə, dövlət hakimiyyətinin xalq qarşısında məsuliyyəti, siyasi plüralizm, hakimiyyətlər bölgüsü, ideoloji plüralizm, milli və beynəlxalq maraqların uzlaşması, yerli və mərkəzi maraqların uzlaşması;

3) iqtisadi-hüquqi prinsiplər: sosial yönümlü bazar iqtisadiyyatı, mülkiyyət formalarının bərabərliyi, sahibkarlıq azadlığı, inhisarçılığın yolverilməzliyi, azad və təhlükəsiz əməyin təmin olunması və s.;

4) ekoloji-hüquqi prinsiplər: ətraf mühitin mühafizəsi, təbii resurslardan səmərəli istifadə və s. [3; 9].

II. Hüquqi prinsiplərin iyerarxiyasına görə yerli özünüidarənin prinsiplərini aşağıdakı qruplara bölmək olar: ümumi hüquqi prinsiplər; beynəlxalq hüquqi prinsiplər; hüquq ailələri üçün xarakterik olan prinsiplər və milli hüquq sisteminin prinsipləri.

Ümumi hüquqi prinsiplər ümumbəşəri xarakterə malik olan və adətən hüquqi doktrində öz ifadəsini tapan, bütün hüquq hadisələri tərəfindən rəhbər ideyalar kimi qəbul olunan prinsiplərdir (məsələn: azadlıq, ədalətlik, bərabərlik, humanistlik).

Beynəlxalq hüquqi prinsiplər mütərəqqi düşüncəli beynəlxalq ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilən, universal və regional beynəlxalq müqavilələrdə öz əksini tapan və ratifikasiya etmiş dövlətlər üçün ümumməcburi xarakterə malik olan prinsiplərdir. Yerli özünüidarə sisteminin prinsipləri kontekstində insan hüquqları sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilələrin xüsusi rolunu göstərmək olar (Mülki və siyasi

hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (1966), Sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq pakt (1966), İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası (1950), Beynəlxalq Əmək Təşkilatının əməyin mühafizəsi ilə bağlı qəbul etdiyi konvensiyaları və s.) [5; 6].

Beynəlxalq hüquqi prinsipləri müəyyən edən və bilavasitə yerli özünüidarə sistemini tənzimləyən beynəlxalq sənəd kimi Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası xüsusi rola malikdir. Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2001-ci ildə ratifikasiya olunan Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyasında yerli özünüidarənin prinsiplərini təsbit edən xüsusi maddə yoxdur. Lakin bu beynəlxalq müqavilənin əsas müddələrinin interpretasiyası əsasında biz yerli özünüidarənin aşağıdakı prinsiplərini göstərə bilərik: yerli özünüidarə orqanlarının seçkili olması və müxtəlif formalarda həyata keçirilməsi; yerli özünüidarə orqanlarının real səlahiyyətlərə malik olması və ərazi hədudlarının qorunması; inzibati strukturların və vasitələrin yerli özünüidarə orqanlarının vəzifələrinə uyğun olması; bu orqanların fəaliyyətinə inzibati nəzarət; yerli özünüidarə orqanlarının iqtisadi və maliyyə müstəqilliyi; yerli özünüidarə orqanlarının birləşmə hüququ, məhkəmə müdafiəsi və s.

Hüquqi prinsiplərin iyerarxiyasına görə beynəlxalq hüquqi prinsiplərdən sonra hüquq ailələri üçün xarakterik olan prinsiplər göstərilir. Müasir hüquq coğrafiyasında ən geniş yayılan hüquq ailələrinə ingilis-amerikan və roman-german (qitə Avropası) ailəsi aiddir [10]. Bu hüquq ailələrində hüququn ümumi prinsipləri, o cümlədən yerli özünüidarə prinsipləri də fərqləndirilir. Belə ki, ingilis-amerikan sisteminə daxil olan ölkələrdə (İngiltərə, ABŞ, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya və s.) yerli özünüidarə aşağıdakı prinsiplər əsasında təşkil olunur:

- ümumdövlət və federasiya subyektlərinin mərkəzi hakimiyyət orqanları istisna olmaqla, bütün aşağı səviyyə (məs. qraflıqlarda, dairələrdə, taunşiplərdə və s.) inzibati-ərazi vahidlərində yerli özünüidarə sisteminin təşkili; yerli özünüidarə sisteminin əhəmiyyətli dərəcədə müstəqilliyi. Burada yerli özünüidarə orqanları qanunun, adətin və təşəkkül tapmış təcrübənin hədudları daxilində

mərkəzi dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olmayan məsələləri müstəqil həll edirlər. Onların fəaliyyətinə mərkəzin nəzarəti maliyyə təftişləri, nazirlik yoxlamaları və məhkəmə nəzarəti yolu ilə həyata keçirilir.

- yerli hakimiyyətin əsas etibarı ilə yerli əhali tərəfindən seçilən orqanlar və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən həyata keçirilməsi;

- yuxarı yerli özünüidarə orqanları ilə aşağı yerli özünüidarə orqanları arasında tabeçiliyin qəbul edilməməsi prinsipi;

- mərkəzi hökumət və bələdiyyələr arasında yaranan münasibətlərin “inter vires” prinsipi əsasında həyata keçirilməsi. Bu prinsipə əsasən bələdiyyə orqanları qanunla birbaşa icazə verilən bütün işləri görə bilərlər [6, s. 458].

Yerli özünüidarənin Avropa (qitə) sistemi daha çox Avropa ölkələri (Fransa, İtaliya, Polşa, Türkiyə və s.) üçün xarakterikdir. Bu sistem yerli orqanların seçkili və təyinatlı xarakterə malik olması prinsipinə əsaslanır. Belə ki, bu ölkələrdə inzibati ərazi vahidlərində həm yerli dövlət idarəçiliyi, həm də yerli özünüidarə orqanları təşkil edilir. Yerli dövlət idarəçiliyini mərkəzi hakimiyyət tərəfindən təyin olunan dövlət məmurları, yerli özünüidarəni isə yerli əhali tərəfindən seçilən bələdiyyələr həyata keçirirlər.

Avropa (qitə) sistemi yerli özünüidarənin təşkilində əsasən “təbii” və “süni” inzibati ərazi vahidlərinin fərqləndirilməsi prinsipinə əsaslanır. “Təbii” vahidlərə müxtəlif növ yaşayış məntəqələri, kəndlər və şəhərlər aiddir. Adətən, orada insanlar su mənbəyi ətrafında birgəyaşayış üçün tarixən və “təbii olaraq” qruplaşmışlar. Onlar idarəetmə üçün müxtəlif şəxsləri-başçıları və ya ağsaqqalları seçir və özlərinin kollegial idarəetmə orqanlarını – yığıncaqlarını və ya şuralarını yaradırlar. Bu forma müasir hüquqda icma (kommuna) özünüidarəetməsi adını almışdır. Dövlət orqanlarının aktları ilə ölkə ərazisinin rayonlaşdırılması “süni” inzibati-ərazi vahidlərinin-quberniyaların, vilayətlərin, rayonların və s. meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu kontekstdə Avropa sisteminə daxil olan ölkələrdə “təbii” inzibati ərazi vahidlərində yerli özünüidarə, “süni” ərazi vahidlərində

isə yerli dövlət idarəçiliyi təşkil edilir. Yerli özünüidarənin Avropa (qitə) modelinə daxil olan ölkələrdə mərkəzi hakimiyyət tərəfindən yerlərə təyin olunan ümumi səlahiyyətli dövlət orqanları qanunla müəyyən edilmiş qaydada yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinə nəzarət edirlər [5, s.400-402].

Müəyyən hallarda hüquq ədəbiyyatlarında yerli özünüidarənin İngilis-amerikan və Avropa (qitə) sisteminin elementlərini ehtiva edən qarışıq sistem haqqında fikirlərə də rast gəlmək olur. Buna misal kimi Almaniya Federativ Respublikası göstərilir. Almaniyanın dövlət hüquq doktrinası yerli özünüidarəetməni yerlərdə müəyyən dövlət vəzifələrinin bir hissəsini həyata keçirən hüquqi şəxs kimi qəbul edir [7]. Burada yerli özünüidarə aşağıdakı prinsiplər üzrə təşkil olunur:

1. Dairə ərazi vahidi istisna olmaqla, digər ərazi vahidlərində seçkili yerli özünüidarə orqanlarının təşkili;

2. Yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətində qanunçuluğun təmin edilməsi;

3. Yerli özünüidarə orqanları tərəfindən qanun əsasında və öz məsuliyyəti daxilində yerli əhəmiyyətli bütün məsələlərin sərbəst həll edilməsi prinsipi;

4. Federasiya subyektinin mərkəzi hakimiyyət orqanları tərəfindən dairə başçılarının təyin edilməsi və onlar tərəfindən inzibati-ərazi vahidlərində həm federasiyanın, həm də torpaqların qanunlarına və hökumət aktlarına riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi.

Milli hüquq sistemi daxilində hüququn ümumi prinsipləri, sahələrarası prinsiplər və sahəvi prinsiplər fərqləndirilir.

Hüququn ümumi prinsipləri yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla bütün hüquq sahələri və hüquq hadisələri üçün başlanğıc və rəhbər ideyaları müəyyən edir. Hüququn ümumi prinsipləri kontekstində yerli özünüidarə sisteminin aşağıdakı prinsiplərini qeyd edə bilərik:

1. Yerli özünüidarənin ümumiləşdirici və integrativ prinsipi demokratizmdir. Xalq hakimiyyəti mənasını verən demokratizm prinsipi yerli özünüidarə orqanları tərəfindən xalqın mənafeələrinin təmsil edilməsi, demokratik

və şəffaf seçki sistemi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi, hər bir vətəndaşın bələdiyyə orqanlarında qulluq etmək hüququnun təmin olunmasında ifadə olunur.

2. Yerli özünüidarə sisteminin digər başlanğıc və rəhbər ideyası qanunçuluq prinsipidir. Yerli özünüidarə sisteminin fəaliyyətində qanunçuluq prinsipi 3 formada ifadə olunur. Birinci, yerli özünüidarə orqanları da daxil olmaqla hüququn bütün subyektləri tərəfindən qanun və qanun qüvvəli aktlara əməl edilməsi. İkincisi, bələdiyyə orqanları normativ xarakterli aktlar qəbul edə bilər və bu zaman bələdiyyələrin normayaratma fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına, dövlət başçısının fərmanlarına və hökumətin qərarlarına uyğun olmalıdır. Üçüncüsü, yerli özünüidarə orqanları öz səlahiyyətləri və ərazisi daxilində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının mühafizəsinə öz töhfəsini verməlidir.

3. Yerli özünüidarənin fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı prinsipi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının şəxsi, siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni hüquq və azadlıqlarının təminatında bələdiyyələrin də üzərinə müvafiq vəzifələr düşür. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının həm bilavasitə, həm də nümayəndələri vasitəsilə bələdiyyələrin fəaliyyətində iştirak etmək, bələdiyyə orqanlarına seçmək və seçilmək, onların vəzifəli şəxslərinə müraciət etmək hüquqları vardır. Bələdiyyə orqanları insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına daim əməl etməli, onları mühafizə və müdafiə etməlidir.

4. Müasir dövrdə yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla istənilən demokratik idarəçiliyin ən mühüm elementlərindən biri aşkarlıq prinsipidir. Yerli özünüidarənin həyata keçirilməsində aşkarlıq prinsipi əhaliyə bələdiyyələrin işi ilə tanış olmaq və onların fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək imkanı yaradır. Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktına müvafiq olaraq bələdiyyə üzvləri seçicilərlə mütəmadi olaraq əlaqə saxlamalı, görüşlər keçirməli, onların müraciətlərinə baxmalıdır.

Milli hüquq sisteminin ikinci qrup prinsiplərinə sahələrarası, yəni iki və daha çox hüquq sahələri üçün xarakterik olan prinsiplər aiddir. Yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla hüququn sahələrarası prinsipləri əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz hüquqi ifadəsini tapır. Bu cür deklarativ normalar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları formasında ifadə olunur. Məsələn, mülkiyyət hüququ, əmək hüququ, sosial təminat hüququ, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ, mədəniyyət hüququ, təhsil hüququ və s. (1).

Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarə sisteminin təşkili və fəaliyyəti sahəsində həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən böyük əhəmiyyətə malik olan başlanğıc və rəhbər ideyalar kimi bələdiyyə hüququnun xüsusi (sahəvi) prinsiplərini göstərmək olar. Bu prinsipləri iyerarxiya şəklində qursaq həmin sistemin əvvəlini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının “Yerli özünüidarə” adlı dördüncü bölməsində ifadə olunan konstitusiya normaları təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının dördüncü bölməsində yerli özünüidarənin təşkili prinsipləri adlı xüsusi maddə yoxdur və Konstitusiyamızın bu cür təcrübəsini daha düzgün hesab edirik. Belə ki, əsas qanunun “Bələdiyyələr” adlı doqquzuncu fəslində təsbit olunan normaları yerli özünüidarənin sahəvi prinsipləri adlandırmaq olar. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında birbaşa və yaxud məcazi formada hüquqi ifadəsini tapan bələdiyyə hüququnun aşağıdakı sahəvi prinsiplərini göstərmək olar: bələdiyyələrin seçkilər əsasında yaradılması; yerli özünüidarənin müxtəlif təşkilati hüquqi formalarda həyata keçirilməsi; bələdiyyələrin səlahiyyətlərinin əsas istiqamətlərinin konstitusiya səviyyəsində müəyyən edilməsi; bələdiyyələrinin müstəqilliyinin təminatı və bələdiyyələrin məsuliyyəti.

Beləliklə, yerli özünüidarənin prinsiplərinin yuxarıda göstərilən meyarlar üzrə fərqləndirilməsi bələdiyyələrin yaradılması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan münasibətlərin tənzimlənməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Prinsipin təmin edilməsi öz ifadəsini fəaliyyətin bu və ya digər sahəsinin tənzimlənməsində qanunçuluğun tələblərinin yerinə yetirilməsində tapır. Ölkədə yerli özünüidarənin təşkili vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məsələsi bu sahədə həyata keçirilən təşkilati, hüquqi və iqtisadi tədbirlərin, hər şeydən əvvəl, qanunçuluq prinsipinin tələbinə uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi qaydasında həll edilir.

sahəsində qəbul edilmiş beynəlxalq müqavilələrin xüsusi rolunu göstərmək olar (Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt (1966), Sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq pakt (1966), İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyası (1950), Beynəlxalq Əmək Təşkilatının əməyin mühafizəsi ilə bağlı qəbul etdiyi konvensiyaları və s.) [5; 6].

Beynəlxalq hüquqi prinsipləri müəyyən edən və bilavasitə yerli özünüidarə sistemini tənzimləyən beynəlxalq sənəd kimi Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası xüsusi rola malikdir. Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2001-ci ildə ratifikasiya olunan Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyasında yerli özünüidarənin prinsiplərini təsbit edən xüsusi maddə yoxdur. Lakin bu beynəlxalq müqavilənin əsas müddəalarının interpretasiyası əsasında biz yerli özünüidarənin aşağıdakı prinsiplərini göstərə bilərik: yerli özünüidarə orqanlarının seçkili olması və müxtəlif formalarda həyata keçirilməsi; yerli özünüidarə orqanlarının real səlahiyyətlərə malik olması və ərazi həddudlarının qorunması; inzibati strukturların və vasitələrin yerli özünüidarə orqanlarının vəzifələrinə uyğun olması; bu orqanların fəaliyyətinə inzibati nəzarət; yerli özünüidarə orqanlarının iqtisadi və maliyyə müstəqilliyi; yerli özünüidarə orqanlarının birləşmə hüququ, məhkəmə müdafiəsi və s.

Hüquqi prinsiplərin iyerarxiyasına görə beynəlxalq hüquqi prinsiplərdən sonra hüquq ailələri üçün xarakterik olan prinsiplər göstərilir. Müasir hüquq coğrafiyasında ən geniş yayılan hüquq ailələrinə ingilis-amerikan və roman-german (qitə Avropası) ailəsi aiddir [10]. Bu hüquq ailələrində hüququn ümumi prinsipləri, o cümlədən yerli özünüidarə prinsipləri də

fərqləndirilir. Belə ki, ingilis-amerikan sistemində daxil olan ölkələrdə (İngiltərə, ABŞ, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya və s.) yerli özünüidarə aşağıdakı prinsiplər əsasında təşkil olunur:

- ümumdövlət və federasiya subyektlərinin mərkəzi hakimiyyət orqanları istisna olmaqla, bütün aşağı səviyyə (məs. qraflıqlarda, dairələrdə, taunşiplərdə və s.) inzibati-ərazi vahidlərində yerli özünüidarə sisteminin təşkili; yerli özünüidarə sisteminin əhəmiyyətli dərəcədə müstəqilliyi. Burada yerli özünüidarə orqanları qanunun, adətən və təşəkkül tapmış təcrübənin hüdudları daxilində mərkəzi dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinə aid olmayan məsələləri müstəqil həll edirlər. Onların fəaliyyətinə mərkəzin nəzarəti maliyyə təftişləri, nazirlik yoxlamaları və məhkəmə nəzarəti yolu ilə həyata keçirilir.

- yerli hakimiyyətin əsas etibarı ilə yerli əhali tərəfindən seçilən orqanlar və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən həyata keçirilməsi;

- yuxarı yerli özünüidarə orqanları ilə aşağı yerli özünüidarə orqanları arasında tabeçiliyin qəbul edilməməsi prinsipi;

- mərkəzi hökumət və bələdiyyələr arasında yaranan münasibətlərin “inter vires” prinsipinə əsasən həyata keçirilməsi. Bu prinsipə əsasən bələdiyyə orqanları qanunla birbaşa icazə verilən bütün işləri görə bilirlər [6, s. 458].

Yerli özünüidarənin Avropa (qitə) sistemi daha çox Avropa ölkələri (Fransa, İtaliya, Polşa, Türkiyə və s.) üçün xarakterikdir. Bu sistem yerli orqanların seçkili və təyinatlı xarakterə malik olması prinsipinə əsaslanır. Belə ki, bu ölkələrdə inzibati ərazi vahidlərində həm yerli dövlət idarəçiliyi, həm də yerli özünüidarə orqanları təşkil edilir. Yerli dövlət idarəçiliyini mərkəzi hakimiyyət tərəfindən təyin olunan dövlət məmurları, yerli özünüidarəni isə yerli əhali tərəfindən seçilən bələdiyyələr həyata keçirirlər.

Avropa (qitə) sistemi yerli özünüidarənin təşkilində əsasən “təbii” və “süni” inzibati ərazi vahidlərinin fərqləndirilməsi prinsipinə əsaslanır. “Təbii” vahidlərə müxtəlif növ yaşayış məntəqələri, kəndlər və şəhərlər aiddir. Adətən, orada insanlar su mənbəyi ətrafında birləşmişlər üçün tarixən və “təbii olaraq” qruplaşmışlar.

Onlar idarəetmə üçün müxtəlif şəxsləri-başçıları və ya ağsaqqalları seçir və özlərinin kollegial idarəetmə orqanlarını – yığıncaqlarını və ya şuralarını yaradırlar. Bu forma müasir hüquqda icma (kommuna) özünüidarəetməsi adını almışdır. Dövlət orqanlarının aktları ilə ölkə ərazisinin rayonlaşdırılması “süni” inzibati-ərazi vahidlərinin-quberniyaların, vilayətlərin, rayonların və s. meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Bu kontekstdə Avropa sistemində daxil olan ölkələrdə “təbii” inzibati ərazi vahidlərində yerli özünüidarə, “süni” ərazi vahidlərində isə yerli dövlət idarəçiliyi təşkil edilir. Yerli özünüidarənin Avropa (qitə) modelinə daxil olan ölkələrdə mərkəzi hakimiyyət tərəfindən yerlərə təyin olunan ümumi səlahiyyətli dövlət orqanları qanunla müəyyən edilmiş qaydada yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyətinə nəzarət edirlər [5, s.400-402].

Müəyyən hallarda hüquq ədəbiyyatlarında yerli özünüidarənin İngilis-amerikan və Avropa (qitə) sisteminin elementlərini ehtiva edən qarışıq sistem haqqında fikirlərə də rast gəlmək olur. Buna misal kimi Almaniya Federativ Respublikası göstərilir. Almaniyanın dövlət hüquq doktrinası yerli özünüidarəetməni yerlərdə müəyyən dövlət vəzifələrinin bir hissəsini həyata keçirən hüquqi şəxs kimi qəbul edir [7]. Burada yerli özünüidarə aşağıdakı prinsiplər üzrə təşkil olunur:

1. Dairə ərazi vahidi istisna olmaqla, digər ərazi vahidlərində seçkili yerli özünüidarə orqanlarının təşkili;

2. Yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətində qanunçuluğun təmin edilməsi;

3. Yerli özünüidarə orqanları tərəfindən qanun əsasında və öz məsuliyyəti daxilində yerli əhəmiyyətli bütün məsələlərin sərbəst həll edilməsi prinsipi;

4. Federasiya subyektinin mərkəzi hakimiyyət orqanları tərəfindən dairə başçılarının təyin edilməsi və onlar tərəfindən inzibati-ərazi vahidlərində həm federasiyanın, həm də torpaqların qanunlarına və hökumət aktlarına riayət edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi.

Milli hüquq sistemi daxilində hüququn ümumi prinsipləri, sahələrarası prinsiplər və sahəvi prinsiplər fərqləndirilir.

Hüququn ümumi prinsipləri yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla bütün hüquq sahələri və hüquq hadisələri üçün başlanğıc və rəhbər ideyaları müəyyən edir. Hüququn ümumi prinsipləri kontekstində yerli özünüidarə sisteminin aşağıdakı prinsiplərini qeyd edə bilərik:

1. Yerli özünüidarənin ümumiləşdirici və integrativ prinsipi demokratizmdir. Xalq hakimiyyəti mənasını verən demokratizm prinsipi yerli özünüidarə orqanları tərəfindən xalqın mənafeələrinin təmsil edilməsi, demokratik və şəffaf seçki sistemi, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təmin edilməsi, hər bir vətəndaşın bələdiyyə orqanlarında qulluq etmək hüququnun təmin olunmasında ifadə olunur.

2. Yerli özünüidarə sisteminin digər başlanğıc və rəhbər ideyası qanunçuluq prinsipidir. Yerli özünüidarə sisteminin fəaliyyətində qanunçuluq prinsipi 3 formada ifadə olunur. Birinci, yerli özünüidarə orqanları da daxil olmaqla hüququn bütün subyektləri tərəfindən qanun və qanun qüvvəli aktlara əməl edilməsi. İkincisi, bələdiyyə orqanları normativ xarakterli aktlar qəbul edə bilər və bu zaman bələdiyyələrin normayaratma fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına, dövlət başçısının fərmanlarına və hökumətin qərarlarına uyğun olmalıdır. Üçüncüsü, yerli özünüidarə orqanları öz səlahiyyətləri və ərazisi daxilində qanunçuluğun və hüquq qaydalarının mühafizəsinə öz töhfəsini verməlidir.

3. Yerli özünüidarənin fəaliyyətində insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının təminatı prinsipi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının şəxsi, siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni hüquq və azadlıqlarının təminatında bələdiyyələrin də üzərinə müvafiq vəzifələr düşür. Hər bir Azərbaycan vətəndaşının həm bilavasitə, həm də nümayəndələri vasitəsilə bələdiyyələrin fəaliyyətində iştirak etmək, bələdiyyə orqanlarına seçmək və seçilmək, onların vəzifəli şəxslərinə müraciət etmək hüquqları vardır. Bələdiyyə orqanları insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına daim əməl etməli, onları mühafizə və müdafiə etməlidir.

4. Müasir dövrdə yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla istənilən demokratik idarəçiliyin ən mühüm elementlərindən biri aşkarlıq prinsipidir. Yerli özünüidarənin həyata keçirilməsində aşkarlıq prinsipi əhaliyə bələdiyyələrin işi ilə tanış olmaq və onların fəaliyyətinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək imkanı yaradır. Bələdiyyə üzvünün statusu haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktına müvafiq olaraq bələdiyyə üzvləri seçicilərlə mütəmadi olaraq əlaqə saxlamalı, görüşlər keçirməli, onların müraciətlərinə baxmalıdır.

Milli hüquq sisteminin ikinci qrup prinsiplərinə sahələrarası, yəni iki və daha çox hüquq sahələri üçün xarakterik olan prinsiplər aiddir. Yerli özünüidarə sistemi də daxil olmaqla hüququn sahələrarası prinsipləri əsasən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında öz hüquqi ifadəsini tapır. Bu cür deklarativ normalar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında insan və vətəndaş hüquqları və azadlıqları formasında ifadə olunur. Məsələn, mülkiyyət hüququ, əmək hüququ, sosial təminat hüququ, sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququ, mədəniyyət hüququ, təhsil hüququ və s (1).

Azərbaycan Respublikasında yerli özünüidarə sisteminin təşkili və fəaliyyəti sahəsində həm nəzəri, həm də praktiki cəhətdən böyük əhəmiyyətə malik olan başlanğıc və rəhbər ideyalar kimi bələdiyyə hüququnun xüsusi (sahəvi) prinsiplərini göstərmək olar. Bu prinsipləri iyerarxiya şəklində qursaq həmin sistemin əvvəlini Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının “Yerli özünüidarə” adlı dördüncü bölməsində ifadə olunan konstitusiya normaları təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının dördüncü bölməsində yerli özünüidarənin təşkili prinsipləri adlı xüsusi maddə yoxdur və Konstitusiyamızın bu cür təcrübəsini daha düzgün hesab edirik. Belə ki, əsas qanunun “Bələdiyyələr” adlı doqquzuncu fəslində təsbit olunan normaları yerli özünüidarənin sahəvi prinsipləri adlandırmaq olar. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında birbaşa və yaxud məcazi formada hüquqi ifadəsini tapan bələdiyyə hüququnun aşağıdakı sahəvi prinsiplərini göstərmək olar: bələdiyyələrin

seçkilər əsasında yaradılması; yerli özünüidarənin müxtəlif təşkilati hüquqi formalarda həyata keçirilməsi; bələdiyyələrin səlahiyyətlərinin əsas istiqamətlərinin konstitusiya səviyyəsində müəyyən edilməsi; bələdiyyələrinin müstəqilliyinin təminatı və bələdiyyələrin məsuliyyəti.

Beləliklə, yerli özünüidarənin prinsiplərinin yuxarıda göstərilən meyarlar üzrə fərqləndirilməsi bələdiyyələrin yaradılması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar olan münasibətlərin tənzimlənməsi vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Prinsipin təmin edilməsi öz ifadəsini fəaliyyətin bu və ya digər sahəsinin tənzimlənməsində qanunçuluğun tələblərinin yerinə yetirilməsində tapır. Ölkədə yerli özünüidarənin təşkili vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məsələsi bu sahədə həyata keçirilən təşkilati, hüquqi və iqtisadi tədbirlərin, hər şeydən əvvəl, qanunçuluq prinsipinin tələbinə uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsi qaydasında həll edilir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. www.e-qanun.az/framework/897
 2. Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası - <https://rm.coe.int/the-congress-booklet-european-charter-of-local-self-government-azerbai/168098bc39>
 3. Əsgərov Z.A. Konstitusiya hüququ. Dərs vəsaiti. Bakı: Bakı Universiteti, 2002, 632 s.
 4. Cəfərov İ.M. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının şərhı. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2004, 451 s.
 5. Çirkin.V.Y. Xarici ölkələrin konstitusiya hüququ (rus dilindən tərcümə) Bakı: Digesta, 2000, 722 s.
 6. Xarici dövlətlərin konstitusiyası. Bakı: Qanun № 2-3. 1994, 268 s.
 7. Ковешников Е.М.Муниципальное право: Москва: ИНФРА-М, 2001. - 272 с.
 8. Классификация принципов местного самоуправления Е.Б.Султанов <https://core.ac.uk/download/pdf/197370074.pdf>
 9. Козлова Е.У., Кутафин О.Е. Конституционное право Российской Федерации: Учебник, М.: Юрист, 1995, 480 с.
 10. Конституции зарубежных государств. Учеб.пособие. 7-е изд.перераб.и доп. М.: Волтерс Клувер, 2010, 656 с.
 11. Конституционное право: Учебник/Отв. ред. Лазарев В.В., М.: Юрист, 1999, 592 с.
 12. Новые Конституции стран СНГ и Балтии. Сборник документов. Вып.2., М.: Манускрипт, Юрайт, 1998, 672
- Волтерс Клувер, 2010, 656 с.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL CONDITIONS OF CLASSIFICATION OF PRINCIPLES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

SAHIL HUSEYNOV

*National Aviation Academy Head of the “Law” department,
PhD in Law*

SUMMARY

The article is devoted to the issues of legal justification of the classification of the principles of organization and implementation of local self-government. Based on the fundamental provisions of the legal theory, the criteria of constitutional-legal nature and legal hierarchy were used to differentiate the principles of the local self-government system. According to the author, compliance with the principle of self-management is confirmed by the legality of regulatory activity. Differentiation of principles allows to assess the state of organization of local self-government, as well as the compliance of organizational, legal and economic measures implemented in the municipal sector with the requirement of the principle of legality.

YEREL ÖZYÖNET İLKELERİNİN SINIFLANDIRILMASINA İLİŞKİN ANAYASA VE YASAL KOŞULLAR

SAHİL HÜSEYNOV

*Ulusal Havacılık Akademisinin “Hukuk” daire başkanı,
hukuk doktorası*

ÖZET

Makale, yerel özyönetim örgütlenmesi ve uygulanması ilkelerinin sınıflandırılmasının yasal gerekçesi konularına ayrılmıştır. Hukuk teorisinin temel hükümlerine dayanarak, yerel özyönetim sisteminin ilkelerini ayırt etmek için anayasal-yasal nitelik ve hukuk hiyerarşisi kriterleri kullanıldı. Yazara göre, öz yönetim ilkesine uygunluk, düzenleyici faaliyetin yasallığı ile doğrulanmaktadır. İlkelerin farklılaştırılması, yerel öz yönetimin örgütlenme durumunun yanı sıra belediye sektöründe uygulanan örgütsel, yasal ve ekonomik önlemlerin yasallık ilkesi gerekliliğine uygunluğunun değerlendirilmesine olanak tanır.